

Tjäder

Tjädern lever i barrskog, i första hand tallskog, och förekommer spridd över större delen av landet. Arten förekommer tämligen jämnt spritt över norra Sverige, medan förekomsterna är mycket glesa i delar av södra Sverige. För att tjädern ska kunna upprätthålla stabila populationer krävs stora sammanhängande skogslandskap med förekomst av flera olika typer av skogsmiljöer. Under våren samlas tupparna på traditionella lekplatser dit honorna kommer för att para sig under ett par veckor runt månadsskiftet april–maj. Stannfågel.

Ekologiska krav

Tjädern är en utpräglad skogsfågel knuten till större sammanhängande barrskogsområden. Tupparna och honorna utnyttjar till viss del olika miljöer, och habitatvalet varierar dessutom mellan olika delar av året. För att det ska finnas livskraftiga tjäderbestånd krävs funktionella skogslandskap med en blandning av uppvuxen, gles och luckig skog, täta sumpskogar, myrar och andra små våtmarker. Arten försvinner när skogen fragmenteras och den sammanlagda arealen hyggen och andra öppna områden blir för stor.

Tjädern föredrar områden med hög andel uppvuxen (minst 60–70 år gammal), relativt gles talldominerad skog, men kan utnyttja yngre gallrade bestånd. Förekomsten av blåbärsris är en nyckelfaktor. Inslag av asp är positivt då tjädern under en period på hösten betar aspblad uppe i trädens kronor. Sumpskogar och myrkanter är mycket viktiga miljöer då de erbjuder god tillgång på föda.

Tillgången på lämpliga fortplantningsområden är en nyckelfaktor, främst gäller det förekomsten av lämpliga kycklingbiotoper. Äggen läggs i ett enkelt rede direkt på marken. Placeringen kan variera högst avsevärt och boet kan ligga i gammal skog, i ungskog eller i kanten av ett hygge. Under de första veckorna är kycklingarna beroende av god tillgång på insekter och insektslarver, och man hittar dem nästan uteslutande i blåbärsskog.

På lokal och regional nivå styrs beståndsutvecklingen av honornas häckningsframgång, som i sin tur främst styrs av graden av predation på ägg och kycklingar. Honorna är dessutom på grund av sin mindre storlek mera utsatta för predation än tupparna. Detta gör att honor och kycklingar föredrar flerskiktad, tät skog där tillgången på skydd är bättre och risken att bli tagen av rovdjur är mindre. Förekomst av skydd i form av så kallade kjolgranar (stora, fritt stående granar med grenar ända ner till marken) är viktigt för både tuppar och honor. Lekplatserna finns ofta i eller i anslutning till skogliga impediment, som

hällmarkstallskogar, laggskogar och tallmossar. De största lekarna finns i äldre skog med naturskogs kvaliteter, men mindre tjäderlekar och solitärspelande tuppar finns även i brukade skogsbestånd. En bra lekplats har hög krontäckning, tillgång på skydd i form av kjolgranar samtidigt som den har en viss underväxt som gör att sikten är begränsad (20–50 m).

En tjäderlek kan bestå av allt från enstaka till flera tiotals tuppar och attrahera tjädrar från ett område upp till 2 kilometers radie från lekcentrum. Stora lekplatser omfattar som regel flera hektar. Lekplatsens form bestäms av vegetation och topografi och varierar betydligt – från långsträckt till i det närmaste cirkulärt. I områden med stark population av tjäder kan lekplatserna ligga med ett avstånd på under 2 kilometer från varandra. I samband med leken försvarar varje tupp ett 1–3 hektar stort område i vilket lekplatsen ingår; ofta är dessa områden belägna som ojämna "tårtbitar" runt lekcentrum. Om miljön är oförändrad kan en lekplats användas under mycket lång tid. Det är dock inte ovanligt att lekar flyttar eller att nya lekar uppstår, särskilt efter att en spelplats påverkats genom avverkning eller störning. Nya lekplatser attraherar som regel betydligt färre tuppar och domineras i regel av yngre individer.

Utbredning och regionala skillnader

Tjädern förekommer i större skogsområden över hela landet från norra Skåne upp till fjällens björkregion, däremot saknas den på Öland och Gotland. Starkare populationer finns i utpräglade skogsbygder, särskilt i norra Sveriges inland och i fjällnära områden. Man räknar med att 90 % av populationen finns i landets norra delar, från Värmland, Dalarna, Gästrikland och norrut. I Götaland och Svealand är tjäderstammen betydligt svagare.

Indikator på skyddsvärd skog

Förekomst av tjäder har ett begränsat värde som indikator på skyddsvärd skog på beståndsnivå då även yngre och brukade bestånd används i viss utsträckning, både som födosöksområden och som lekplatser.

Förekomst av stora tjäderlekar visar framför allt att det på landskapsnivå finns rikligt med lämpligt tjäderhabitat i form av sammanhängande talldominerad skog med mycket blåbärsris och inslag av asp i mosaik med rikligt med myrmarker.

Faktorer som missgynnar eller hotar arten

Tjädern missgynnas när skogen fragmenteras, när gammal skog avverkas, när mogen skog ersätts med täta plantskogar, när tallskog och barrblandskog ersätts av granskog, när våtmarker dikas ut och försvinner och när flerskiktad, varierad skog ersätts med enskiktade produktionsbestånd. Tillgången på lämpliga kycklingmiljöer är en nyckelfaktor.

I ett fragmenterat skogslandskap med stora öppna arealer i form av hyggen och andra öppna marker är mängden av generalistpredatorer som räv och kråka betydligt högre än i trakter med sammanhängande skog. I sådana områden kan predationstrycket bidra till att tjädern inte förmår upprätthålla ett stabilt bestånd.

Behov av hänsyn – allmänt

För att en lokal tjäderpopulation ska hålla sig stabilt är det primära att man tar hänsyn till hur skogslandskapet ser ut och förändras. Större markägare bör planera sitt brukande så att man får en fungerande hänsyn på landskapsnivå. Viktigt är att det alltid finns en variation av yngre, medelålders och äldre bestånd med varierad trädslagssammansättning. Särskilt fokus bör ligga på att skapa och behålla så stora arealer blåbärskog som möjligt, gärna talldominerad barrblandskog med inslag av asp och andra lövträd. Blir skogen för tät och grandominerad riskerar blåbärsriset att försvinna.

Under kycklingarnas första månader rör sig familjegrupperna ofta över stora områden, det är därför viktigt med ett sammanhållet nätverk av lämpliga miljöer. Ett sätt att åstadkomma detta är att spara breda kantzoner och att binda samman blåbärsrika skogspartier, våtmarker, laggskogor och sumpskogor.

Behovet av hänsyn till tjädernas lekplatser har påtalats sedan många år. Stora lekar (5 tuppar i södra Sverige resp. 6 tuppar i övriga landet) är idag sällsynta och kan kräva extra hänsyn – ta kontakt med Skogsstyrelsen för ytterligare information.

Generellt gäller att undvika eller i görligaste mån begränsa skogliga åtgärder kring lekcentrum. Ett småskaligt och försiktigt virkesuttag genom hyggesfria metoder kan i vissa fall vara möjligt i området inom 200 m från lekcentrum. Längre ut från lekcentrum kan man ta upp hyggen i gradvis ökande storlek, inom 200–500 m bör den avverkade ytan vid ett enskilt tillfälle inte överskrida 1 hektar för att undvika alltför stora och snabba förändringar. Undantag kan göras i de fall det handlar om avverkning av täta granplanteringar och andra helt tjäderovänliga miljöer så länge landskapets samlade värden inte försämras.

Det är önskvärt att högst 25 % av ytan inom 500 meter från lekcentrum består av öppna marker, hyggen, ungskog, enskiktad granskog och annan skog utan tillräckliga kvaliteter för att hysa tjäder. Inom 500–1000 meter från lekplatscentrum kan såväl hyggenas storlek som andelen tjäderovänlig miljö ökas till 40–60 % beroende på lekens storlek.

Behovet av hänsyn bör bedömas utifrån lekplatsens storlek och den omgivande skogens utseende. Ju större lekplatser desto större är behovet av hänsyn.

Miljöhänsyn vid skogsbruksåtgärder

- Undvik avverkning på lekplatser.
- Undvik skogsbruksåtgärder inklusive tillvaratagande av GROT inom 500 meter från lekplatscentrum under perioden 20 mars–1 juni i södra och mellersta Sverige, 1 april–15 juni i landets norra delar samt 10 april–15 juni i inre Norrland.
- Undvik avverkning av ytor större än 1 hektar inom 500 m från lekplatscentrum. Lämna rikligt med hänsynsträd och föryngra om möjligt med fröträdsställning.
- Följ naturliga beståndsgränser och lämna gärna flikiga hyggeskanter.
- Lämna funktionella, flerskiktade kantzoner av tall, gran och lövträd mot sjöar, vattendrag, sumpskogor, myrar, berg och hållmarker. En funktionell kantzon utgår från våtmarksgränsen – inte från gränsen mellan skog och öppen mark – och omfattar minst en trädlängd fastmark där även större träd sparas.
- Undvik förröjning inför skogsbruksåtgärder inom hela lekplatsens upptagningsområde. Underröj aldrig surdråg eller i blivande kantzoner.
- Välj att återbeskoga ståndorter lämpliga för tall med tall.
- Gynna lövträd, särskilt asp, vid röjning, gallring och avverkning.
- Spara hänsynsträd, gärna i form av grupper av tallar och aspar.
- Spara kjolgranar och tjäderbetade tallar.

Tips på ytterligare åtgärder som gynnar arten

- Hyggesfritt skogsbruk gynnar tjädern genom rikare förekomst av insekter och bärris, dessutom undviker man att gynna rovdjur som rödräv och kråkfåglar.
- Lagg gärna igen diken för att återställa sumpskogor, tallmyrar och andra dikade våtmarker.
- Hyggesrensa så sparsamt som möjligt, undvik hyggesrensning på talldominerade skogsmarker (svaga boniteter).
- Undvik att röja bort senvuxna småtallar och granar på och omkring berghällar.

Områdesskydd och frivilliga avsättningar

Förekomst av tjäderlekplatser kan vara skäl för områdesskydd i prioriterade skogstyper. Frivilliga avsättningar, t.ex. kring lekplatser och av sump- och laggskogar är positivt.

Skogsvårdslagstiftningen

- Avverkning eller skogsvårdsåtgärder får inte ske på skogliga impediment >0,1 hektar (SVL 13a§).
- Undvik skogsbruksåtgärder som kan skada hänsynskrävande miljöer, som t.ex. örtrika områden längs bäckar eller andra vattendrag, kärr och småvatten, områden vid källor eller källpåverkad mark, strand- och sumpskogar med naturskogskaraktär, äldre skog på uddar och öar, äldre hällmarksskog, äldre sandtallskogar, naturskogsrester, äldre trädbestånd med mycket hänglavar eller död ved, örtrika bestånd på kalkrika marker, med mera (SKSFS 7:17).
- Lämna funktionella skyddszoner med träd och buskar mot hänsynskrävande miljöer, som bäckar, raviner, myrar och sumpskogar, med mera (SKSFS 7:21).
- Behåll inslag av tall när gran planteras på skogsmark som tidigare var talldominerad (SKSFS 7:7).
- Anpassa hyggena efter terrängen, sträva efter att göra mindre hyggen (SKSFS 7:10).
- Skador till följd av skogsbruksåtgärder ska förhindras eller begränsas i livsmiljöer och på substrat där det förekommer prioriterade fågelarter, vilka framgår av bilaga 4, samt arter markerade med N och n i bilaga 1 till artskyddsförordningen (2007:845) eller som betecknas som akut hotade, starkt hotade, sårbara eller nära hotade (SKSFS 7:19).

Lästips

Artfakta för tjäder. ArtDatabankens webbplats,
<http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/100138>

Hjorth, Ingemar 1994. Tjädern en skogsfågel. Skogsstyrelsen, Jönköping.

Populationsstorlek: 700 000 individer

Populationsutveckling:

1980–2012: stabil

2001–2012: stabil

Rödlistestatus 2015: Livskraftig (LC)

Fågeldirektivets Bilaga 1: Ja